

УДК 378.14

Кир'ян Т. І.

РОЗВИТОК ЛЕКЦІЙНОЇ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті аналізується розвиток лекційної форми організації навчання в медичних ВНЗ України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Виявлено, що лекція залишається однією з основних форм, в яких здійснюється навчання. Традиційний спосіб лекційного навчання поєднується в зазначений період з пошуком і впровадженням інноваційних варіантів проведення лекцій. Аналіз інноваційних варіантів виявив серед них заняття з інтерактивними елементами, застосування мультимедійних засобів навчання, дистанційне читання лекцій, залучення ресурсів Інтернету. Зроблено загальний висновок про засоби вдосконалення лекційної форми організації навчання в медичних ВНЗ, якими є впровадження в освітній процес нової техніки, насамперед інформаційної, наближення навчання до професійної діяльності майбутніх медиків, збільшення інформаційної насиченості навчального процесу.

Ключові слова: вища медична освіта, форми організації навчання, лекція, традиційна форма, інноваційна форма, інтерактивне навчання, мультимедійні засоби навчання, період кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Одним із найважливіших компонентів навчального процесу в закладах вищої освіти є форми його організації. Відповідність цих форм суспільним запитам, цивілізаційним завданням, економічним, політичним, культурним умовам є показником рівня освіти, притаманного певному суспільству в ту чи іншу епоху. Історичний розвиток системи вищої освіти можна простежити через удосконалення форм організації навчання. Вища медична освіта України в цьому сенсі є виразником загальних освітніх тенденцій. Період кінця ХХ – початку ХХІ століття виділяється як особлива епоха в розвитку вищої освіти України, коли вона адаптується до сучасного світового освітнього середовища. Це цілком стосується закладів медичної освіти України, які через специфіку своєї галузі завжди були й залишаються чутливими до новітніх тенденцій у розвитку суспільства, науки, технологій. Характеристика сучасного історичного етапу розвитку вищої медичної освіти в Україні суттєво доповнюється виявленням прогресивних зрушень у формах організації навчання, серед яких одну з головних позицій посідає лекційна форма. Аналіз цього процесу є нагальним завданням історично-педагогічної науки.

Загалом, формам організації навчання у вищій школі України, і зокрема у формі лекції, в галузі медичної освіти приділяється достатня і така, що не зменшується з часом, дослідницька увага в педагогічній літературі. Загальні роботи з педагогіки, а також з педагогіки медичної освіти містять розділи присвячені цій темі. Треба відзначити роботу С. Д. Максименка й М. М. Філоненко [1], де поданий детальний аналіз і класифікація форм організації навчального процесу в медичних ВНЗ, зокрема лекційної. Такий опис є надзвичайно корисним як основа для аналізу фактичного матеріалу щодо лекційної форми організації навчального процесу. Значна кількість статей, в яких відображено досвід розроблення і впровадження конкретних форм лекційних занять у медичних навчальних закладах України міститься у фахових періодичних виданнях «Медична освіта», «Вісник вищої медичної освіти» та ін. Певний матеріал такого змісту можна знайти у збірках, присвячених інноваційним освітнім технологіям у галузі медичної освіти [2]. Відображується багатоманітний і змістовний досвід освітньої діяльності, виявляються переваги й недоліки певних форм організації навчального процесу, проблеми й перспективи їх розвитку. Водночас слід відзначити, що результати проведених у педагогіці досліджень мають або суто теоретичний, або конкретно-прикладний характер. Можна говорити про відсутність історичного огляду форм навчання взагалі й лекційної форми зокрема в медичній освіті сучасного періоду. Такий огляд мав би підсумувати загальні тенденції у змінах і перебудові форм організації навчання зазначеного періоду в Україні.

Метою статті є виявлення тенденцій і напрямів удосконалення лекційної форми організації навчального процесу в галузі вищої медичної освіти України в період кінця ХХ – початку ХХІ століття на основі аналізу фактів впровадження й функціонування як традиційних, так і інноваційних форм організації навчання в медичних ВНЗ.

Навчальний процес у медичних ВНЗ України здійснюється в різних формах. До них належать навчальні аудиторні заняття (лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації), виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів, практична підготовка, контрольні заходи. Основною формою організації навчального процесу в медичних ВНЗ традиційно була і залишається лекція. За визначенням С. Д. Максименка й М. М. Філоненко, навчальна лекція є логічно завершеним, науково обґрунтованим, послідовним і систематизованим викладом певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрованим за необхідності наочністю та демонструванням дослідів [1, с. 127–128].

Традиційна лекція, яка домінувала у медичних ВНЗ України в ХХ столітті, має суто інформаційну, а також теоретичну спрямованість. Вона розрахована на пасивне сприйняття студентами матеріалу, який подається в систематизованій формі й відповідає, як правило, певному розділу підручника. Застосовується

також ілюстративний матеріал у вигляді різноманітної наочності (малюнків, схем, таблиць). Специфікою медичної освіти є демонстрація дослідів, що іноді відбувається в процесі традиційного лекційного заняття. Така форма лекції протягом ХХ століття набула певної завершеності. Удосконалення цієї форми майже цілком залежало від лекторської майстерності викладача. Лекції читав один викладач, закріплений за теоретичним курсом. Одним із суттєвих недоліків цієї класичної форми навчання є те, що вона не долає розриву між теоретичними знаннями й потребами практичного навчання.

Становище змінюється у зв'язку із впровадженням новітніх освітніх технологій, на які почала орієнтуватися медична освіта України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Загальним орієнтиром вищої освіти стає активізація участі студентів у навчальному процесі. Щодо лекційної форми навчання це означає перехід від монологічного способу викладу матеріалу до певних елементів діалогу. Звертається увага на необхідність взаємодії лектора й слухачів, на інтерактивні засоби навчання.

Педагогічний пошук приводить до появи лекцій-конференцій (за участю студентів-доповідачів), консультативних лекцій (у формі запитань і відповідей з можливою наступною дискусією), лекцій у формі діалогу [3, с. 71]. Дослідниками зафіксовані такі елементи активізації студентів у процесі лекційних занять, як невеликі перерви, під час яких студенти відповідають на тестові запитання, роздані їм у паперовій формі; письмові контрольні роботи за темою після лекції у вигляді домашнього завдання, яке потім підлягає перевірці; короткі комп'ютерні ігри під час лекції для збереження уваги студентів та активного залучення їх до навчального процесу [4, с. 51]. Цікавим є досвід Тернопільського державного медичного університету, де для встановлення зворотного зв'язку зі студентами планується використовувати мобільні сенсорні пульти для бліц-опитування. Електронна система для інтерактивного опитування студентів під час читання лекцій дає змогу підвищити ступінь інтерактивного спілкування під час лекції, презентації або конференції [5, с. 46].

Набагато більші можливості для демонстраційного супроводу теоретичного матеріалу дає використання мультимедійних засобів. Воно уможливує не лише розповідь, але й одночасний синхронний показ навчального матеріалу в динаміці й максимально виразному вигляді. Мультимедія визначається як сукупність комп'ютерних технологій, де одночасно використовується кілька інформаційних середовищ: графіка, текст, відео, фотографія, звукові ефекти [6, с. 145].

За наявності відповідного обладнання на лекційних заняттях програмний матеріал часто викладається за допомогою мультимедійних презентацій, в яких інформація подається не лише у вигляді тексту, а і у вигляді фотографій, анімаційних картинок, аудіотекстів, цифрового відео [7, с. 98]. Перевага такого способу донесення інформації до студентів полягає у тому, що сприйняття і засвоєння усного викладу досягає 8–10% від викладеного матеріалу, а зоровий аналізатор уможливує сприймати до 90% інформації. Відповідно, студенти краще розуміють матеріал лекції, правильно записують нові малозрозумілі терміни, полегшується процес спілкування викладачів і студентів під час викладу нового навчального матеріалу [6, с. 145]. Показовою для нового етапу розвитку форм організації навчання є думка, висловлена В. О. Куровською: сучасною, насамперед, вважають лекцію, яка включає презентацію [4, с. 50].

Застосування прогресивних інформаційних технологій відкриває небачені раніше перспективи. Зокрема, з'являється можливість дистанційного читання лекцій. Таким способом можна залучати фахівців, які найкраще обізнані з матеріалом цієї теми, що є своєрідною формою академічної мобільності. Стає можливим також проведення відеоконференцій.

У Тернопільському державному медичному університеті для оптимізації навчального процесу розробляються засоби трансляції лекцій у режимі online. Студентам, які пропустили лекцію з поважної причини, надається можливість прослухати лекцію в Інтернеті в будь-який зручний для них час [5, с. 45]. Для дистанційного читання лекцій фахівцями українських та зарубіжних університетів Європи й Америки в університеті планується розробити програму запрошення провідних лекторів для ознайомлення з сучасними досягненнями в різних галузях науки і медицини. Стане можливим паралельне прослуховування і читання лекцій кількома викладачами через системи телекомунікаційного зв'язку із використанням синхронного перекладу [5, с. 46].

Треба звернути увагу, що нові форми лекційних занять не цілком замінюють традиційні. Традиційні лекції й надалі посідають значне місце в навчальному процесі медичних ВНЗ України. Але й у класичних формах організації навчання наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбуваються суттєві зміни. Насамперед, зміст лекцій поглиблюється, пристосовується до найновіших досягнень медичної науки. Слід відзначити також більшу взаємодію лекційної форми з практичними заняттями, з клінічною практикою. Виникають і поширюються інтегровані курси лекцій. Величезний обсяг наукової інформації, який постійно збільшується, змушує використовувати більш гнучкі форми підготовки й читання лекцій. Зокрема, до підготовки лекційного заняття залучаються студенти, що певною мірою розвантажує викладача. Так, у Тернопільському державному медичному університеті на web-сторінці кафедри патологічної фізіології розміщені презентації та матеріали для їх підготовки, ознайомившись з якими студент приходить на лекцію підготовленим [5, с. 45].

Висновки. Одним із суттєвих аспектів історичного розвитку системи вищої медичної освіти є вдосконалення форм організації навчання. В Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століть цей процес відбувається під впливом технічного прогресу, розвитку медичної науки й практики, змін у суспільстві, адаптації вищої освіти країни до світового освітнього простору. Основною формою навчальної діяльності в цей

період залишаються лекції. Водночас відбувається їх насичення новим дидактичним змістом, збільшення їх варіативності. Серед поширених у медичній освіті форм лекцій слід виділити традиційні, які загалом сліду-ють виробленим у попередню епоху зразкам, і такі, що можна віднести до інновацій сучасної епохи. Ін-новаційні форми лекцій містять заняття з інтерактивними елементами, застосування мультимедійних засобів навчання, дистанційне читання лекцій, залучення ресурсів Інтернету. Загалом, можна стверджувати, що удо-сконалення лекційної форми організації навчання в медичних ВНЗ відбувається через впровадження в освіт-ній процес нової техніки, насамперед інформаційної. Напрямом удосконалення стає наближення навчання до професійної діяльності майбутніх медиків. Збільшується також інформаційна насиченість навчального процесу і водночас удосконалюються способи оброблення інформації.

Використана література:

1. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – Київ: Центр учбової літе-ратури, 2014. – 286 с.
2. Впровадження інноваційних технологій в медичну освіту: проблемно-орієнтоване навчання та віртуальні пацієнти / Матеріали Всеукраїнської науково-методичної відеоконференції з міжнародною участю (22 квітня 2015 року, м. Запоріжжя). – Запоріжжя, 2015. – 189 с.
3. Заморський І. І. Значення лекції як вагомого пізнавально-виховуючого фактора у підготовці майбутнього медичного працівника / І. І. Заморський, Т. В. Хмара // Медична освіта. – 2016. – № 1. – С. 70–73.
4. Куровська В. О. Критерії сучасної лекції з фізіології / В. О. Куровська // Медична освіта. – 2016. – № 4. – С. 50–52.
5. Денефіль О. В. Інноваційні методи підходу до оптимізації читання лекцій з патологічної фізіології / О. В. Денефіль, Г. С. Сатурська, Н. Я. Потіха // Медична освіта. – 2013. – № 3. – С. 45–47.
6. Швидкий О. В. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі та створення електронного підруч-ника / О. В. Швидкий, О. А. Хадікіна, В. С. Малиновська // Медична освіта. – 2012. – № 4. – С. 144–147.
7. Гузева В. В. Використання інформаційно-комунікативних технологій навчання при викладанні фармацевтичної хімії / В. В. Гузева, І. В. Кійко // Якість вищої освіти: сучасний стан та шляхи забезпечення: Матеріали Всеукраїн-ської науково-методичної інтернет-конференції 17–18 квітня 2017 р. – Харків: Коледж Національного фармацевтичного університету, 2017. – С. 98–100.

References:

1. Maksimenko S. D. (2014) *Pedagogika vyshchoi medychnoi osvity* [Pedagogy of higher medical education]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 286 s. [in Ukrainian]
2. (2015) *Vprovadzhennia innovatsiinykh tehnologii v medychnu osvitu: problemno-orientovane navchannia ta virtualni patsyenty: Materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* (22 kvitnia 2015 roku, m. Zaporizhzhia) [The Implementation of innovative technologies in medical education: problem-oriented learning and virtual patients: materials of the all-Ukrainian scientific and methodical videoconference with international participation]. Zaporizhzhia. 189 s. [in Ukrainian]
3. Zamorskii I. I. (2016) *Znachennia leksii yak vagonogo piznavalno-vyhovuiuchogo faktoru u pidgotovtsi maibutniogo medychnogo pratsivnyka* [The significance of the lecture as an important cognitive and educational factor in the training of the future healthcare worker]. *Medychna osvita* (Medical Education), № 1, s.70–73. [in Ukrainian]
4. Kurovska V. O. (2016) *Kryterii suchasnoi leksii z fiziologii* [Criteria for a modern lecture on physiology]. *Medychna osvita* (Medical Education), № 4, s. 50–52. [in Ukrainian]
5. Denefil O. V., Saturska G. S., Potiha N. Ya. (2013) *Innovatsiini metody pidhodu do optymizatsii chytannia leksii z patologichnoi fiziologii* [Innovative approaches to the optimization of reading lectures on pathological physiology]. *Medychna osvita* (Medical Education), № 3, s. 45–47. [in Ukrainian]
6. Shvydkyi O. V., Khadykina O. A., Malynovska V. S. (2012) *Vykorystannia informatsiinykh tekhnologii u navchalnomu protsesi ta stvorennia elektronnoho pidruchnyka* [The use of information technology in the learning process and the creation of an electronic textbook] *Medychna osvita* (Medical Education), № 4, s.144–147. [in Ukrainian]
7. Guzieva V. V., Kiiiko I. V. (2017) *Vykorystannia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnologii navchannia pry vykladanni farmatsevtichnoi khimii* [The use of information and communication technologies in teaching pharmaceutical chemistry]. *Yakist vyshchoi osvity: suchasnyi stan ta shliahy zabezpechennia: Materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi internet-konferentsii 17–18 kvitnia 2017 r.* [The quality of higher education: the current state and ways of providing: materials of the all-Ukrainian scientific and methodical Internet conference]. Kharkiv: Koledzh Natsionalnogo farmatsevtichnogo universitetu. S. 98–100. [in Ukrainian]

Кириян Т. И. Развитие лекционной формы организации учебного процесса в высшем медицинском образовании Украины (конец XX – начало XXI века)

В статье анализируется развитие лекционной формы организации обучения в медицинских вузах Украины в период конца XX – начала XXI века. Выявлено, что лекция остаётся одной из основных форм, в которых осуществляется обучение. Традиционный способ лекционного обучения соединяется в данный период с поиском и внедрением инновационных вариантов проведения лекций. Анализ инновационных вариантов обнаружил среди них занятия с интерактивными элементами, применение мультимедийных способов обучения, дистанционное чтение лекций, привлечение ресурсов Интернета. Сделан общий вывод о средствах усовершенствования лекционной формы организации обучения в медицинских вузах, к которым относятся внедрение в образовательный процесс новой техники, прежде всего информационной, приближение обучения к профессиональной деятельности будущих медиков, увеличение информационной насыщенности учебного процесса.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, формы организации обучения, лекция, традиционная форма, инновационная форма, интерактивное обучение, мультимедийные средства обучения, период конца XX – начала XXI века.

Kyryan T. I. The development of lecture form in educational process in the higher medical education of Ukraine (the end of the XX – the beginning of the XXI century)

The development of the lecture organizational form of training in medical universities of Ukraine in the period of the end of the XX – the beginning of the XXI century is analyzed. It is found that the lecture remains one of the main forms in which learning is conducted in medical educational institutions. The traditional way of lecturing is combined in the specified period with the search and introduction of innovative options for conducting lectures. The analysis of innovative variants has revealed among them the implementation of interactive elements, the use of multimedia learning tools, distant lecturing through telecommunication systems, and the use of Internet resources. A general conclusion is made on the means of improving the lecture form of organization of training in medical universities, which include the introduction of new technologies in educational process, first of all informational technologies; making training conditions closer to the professional activity of future physicians; increase in the amount of information processed in educational activities.

Key words: higher medical education, organizational forms of training, lecture, traditional form, innovative form, interactive learning, multimedia learning tools, period of the end of the XX – the beginning of the XXI century.

УДК 37(09)(47.52/.54)''185/19''

Клочко О. М.

ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті досліджується вплив громадсько-педагогічної думки на розвиток жіночої освіти як окремої освітньої галузі в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Визначено, що суспільно-громадські процеси, які впливали на жіночу освіту, зокрема демократичні та ліберальні ідеї прогресивної частини суспільства, стали передумовою розбудови жіночої освіти як системи. Встановлено, що громадські діячі, педагоги, просвітителі (В. Белінський, М. Вернадська, К. Вентцель, М. Вишнеградський, М. Пирогов, В. Сиповський, К. Ушинський та ін.) були переконані у тому, що жінка має право на поліпшення якості освіти. Передові погляди щодо жіночої освіти, завдяки чому жінка могла б реалізувати себе не лише як дружина та матір, а й як активний член суспільства, віддзеркалювали рівень розвитку суспільства та стан соціальної політики та культури в державі.

Ключові слова: передумова розвитку, громадсько-педагогічна думка, жіноча освіта, ліберальні та демократичні ідеї, призначення жінки.

Ефективність процесів реформування системи освіти в нашій державі багато в чому залежить від використання історичних здобутків, що спираються на національний та регіональний педагогічний досвід, зокрема в питанні розвитку жіночої освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

На актуальність вивчення зазначеної проблеми вказує факт, що жіноча освіта досліджуваного періоду є предметом наукового пошуку вітчизняних учених (О. Аніщенко, В. Вірченко, В. Добровольська, К. Кобченко, Л. Єршова, Л. Прийменко, М. Рижкова, Т. Сухенко, Т. Тронько, Т. Шушара). Дослідження науковців суттєво розширюють наші уявлення про освіту жінок у межах суспільно-політичних, соціальних і культурних змін, які мали місце в різних регіонах України, що входили до складу Російської імперії.

Уважний аналіз історико-педагогічних праць, в яких вивчались різні аспекти розвитку жіночої освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття, показує, що більшість науковців визначали основні передумови та чинники, що впливали на розбудову жіночої освіти цього періоду, розкриваючи тим самим взаємовплив економічних, демократичних, суспільно-громадських та освітніх процесів у суспільстві.

Розглянемо передумови розвитку жіночої освіти в досліджуваній період, на які вказують учені. Так, більшість дослідників серед основних передумов виділяє економічний розвиток (В. Добровольська, Л. Клевака, Ю. Лопатенко, М. Рижкова, Т. Сухенко, Т. Шушара), демократизацію суспільства (В. Добровольська, Л. Прийменко, М. Рижкова), соціокультурну (О. Бабіна, Л. Клевака), педагогічну (О. Бабіна, Л. Прийменко), психолого-педагогічну (Ю. Лопатенко), соціально-педагогічну (Л. Клевака), гендерну (Ю. Лопатенко), організаційну (О. Бабіна) передумови, меценатство (М. Рижкова).

Отже, нині дослідниками історії жіночої освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття визначені основні передумови, що мали вплив на її розвиток. Враховуючи, що науковці висвітлювали різні аспекти жіночої освіти (середня жіноча освіта, професійна жіноча освіта, гімназійна освіта, діяльність уряду в галузі жіночої освіти, регіональна специфіка тощо) ними визначались і різні передумови її розвитку.

Мета статті. На наш погляд, окремого висвітлення заслуговує питання впливу громадсько-педагогічної думки на розвиток жіночої освіти в досліджуваній період, оскільки суспільно-громадські процеси, які впливали на жіночу освіту, віддзеркалювали загальний рівень розвитку суспільства.

Вважаємо, що певна демократизація та лібералізація суспільного життя в 60-ті роки ХІХ ст. призвела до піднесення суспільно-громадського руху, представниками якого були відомі громадські діячі, педагоги, прогресивна частина інтелігенції, які долучились до жвавого обговорення проблем жіночої освіти.